

ВІДГУК
офіційного опонента
про дисертацію Філатової Катерини Олександрівни
**«Кольороконцепти в номінативних моделях англійських, українських і
новогрецьких композитів: лінгвокогнітивний аспект»**
(Черкаси, 2018. – 356 с.),
подану до захисту для здобуття наукового ступеня кандидата філологічних
наук
зі спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство.

Сучасна когнітивна лінгвістика має на меті встановити зв'язок між системними когнітивними і мовними, знаковими явищами та з'ясувати механізм концептуальної деривації. Об'єктом дослідження в дисертації К.О. Філатової є композити, складні слова, утворені складанням основ, однією з яких є кольороназва. Матеріалом дослідження стали 740 англійських композитів з основою-кологративом, 393 українських та 175 новогрецьких, представлених у суцільній вибірці з приблизно однакових за обсягом лексикографічних джерел для зазначених мов. Предметом дослідження є лінгвокогнітивні засади формування цих композитів, втілені у номінативних (ономасіологічних) моделях їхньої внутрішньої форми. 1308 композитів – це достатній для дослідження масив, зроблений на представницькій вибірці. Три аналізовані мови належать до різних груп індоєвропейської сім'ї, а композити з колоративом є універсальною групою лексики, отже, порівнюючи композити в цих трьох мовах, К.О. Філатова встановила особливості відбитих у них картин світу конкретних етнічних спільнот. У цьому полягає актуальність і новизна поданого до захисту дослідження.

Роботу авторка виконала у межах комплексної теми «Теорія когнітивно-рекурсивних досліджень мови і мовлення», над якою працює Науково-дослідна лабораторія когнітивно-дискурсивних досліджень Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького.

У першому розділі «Кольороконцепти в номінативній структурі композитів: теоретичні засади дослідження» (С. 30-83) проаналізовано попередні і дотичні до теми дисертації роботи, всебічно обґрунтовано методику дослідження. К.О. Філатова розглянула критерії, за якими визначила цільнооформленість композитів, тобто критерії вибору одиниці аналізу. Авторка покласифікувала композити за різними ознаками, включно з просодичними (що важливо для англійської мови) і семантичними, за якими композити поділяють на ендосентричні та екзосентричні. Дослідження концептуалізації кольору в усіх трьох мовних картинах світу продемонструвало наявність спільних і відмінних рис у 1) наборах кольороназв (С. 43-45), 2) їхній етимології (С. 46-49) та 3) у значенні кольорів-символів (С. 49-58).

Інструментом дослідження є процедура лінгвокогнітивного аналізу англійських, українських та новогрецьких композитів з основами-колоративами. Ця процедура спирається на доробок семантики лінгвальних мереж, зокрема на положення про базисні пропозиціональні схеми (С.А. Жаботинська) як основу формування номінативних моделей мовних одиниць. Комбінаторика базисних пропозиціональних схем (число самих схем обмежене) дає розмаїття моделей різного ступеня складності. Такі моделі стають основою ономасіологічних структур, утворюваних на різних тактах деривації.

У другому розділі «Кольороконцепти в номінативних моделях композитів» (С. 84-199), власне, здійснено лінгвокогнітивний аналіз номінативних моделей англійських, українських та новогрецьких композитів, до складу яких входять назви основних кольорів. Розглянуто окремо композити кожної з досліджуваних мов та здійснено їхній порівняльний аналіз. Авторка аналізує концептуальні домени, до яких належать поняття про предметні сутності, наділені кольором як онтологічною ознакою, прямі назви цих сутностей, а також участь цих назв у номінативних зсувах —

метонімічних, метафоричних та змішаних. Базисні пропозиціональні схеми, виокремлені в семантиці лінгвальних мереж (за С.А. Жаботинською) являють собою концептуальну основу номінативних зсувів. Окремо розглянуто кольороназви, вжиті у композитах у своєму символічному значенні.

Прийнято вважати, що в англійській мові існує 11 «основних» кольороназв, а в українській та новогрецькій – по 12 (українські: *чорний, білий, червоний, жовтий, зелений, синій, блакитний/голубий, коричневий, фіолетовий, рожевий, оранжевий/помаранчевий та сірий*). У досліджуваних композитах англійської, української і новогрецької мов колір є й онтологічною, й символічною ознакою предмета. У розглядуваній дисертації лінгвокогнітивний аналіз композитів із кольороназвою здійснюється в три етапи. На першому етапі проаналізовано групи композитів окремої мови, які містять назву конкретного кольору. Такі композити розділено на ті, де в складі внутрішньої форми колір є онтологічною ознакою предмета, та ті, де колір має символічне значення, утворене від поняття власне кольору. Композити першої групи стратифіковано за концептуальними доменами, до яких належать наділені кольором предметні сутності. Такими доменами є ЛЮДИНА, ТВАРИНА, РОСЛИНА, ПРИРОДНИЙ ОБ'ЄКТ, МІСЦЕ (ТЕРИТОРІЯ), АРТЕФАКТ, ОДЯГ та ЇЖА. Композити, включені до кожного з них, К.О. Філатова аналізує на предмет номінативних моделей, створюваних на першому та подальших дериваційних кроках. На першому кроці деривації, у створенні назви із прямим значенням, номінативна модель базується на квалітативній базисній пропозиціональній схемі «Х (базис) є ТАКИЙ-колір (ознака) > ТАКИЙ-колір (ознака) Х (базис)». На подальших кроках деривації, коли композит набуває переносного значення, до творення номінативних моделей залучаються інші схеми – буттєві, акціональні, посесивні, ідентифікаційні та компаративні. Ці схеми зумовлюють специфіку метонімічних, метафоричних і змішаних номінативних зсувів. Для композитів, у яких колір має символічне значення, характерний метафоричний зсув від певної онтологічної ознаки до культурного символу.

Другий і третій етапи аналізу композитів є порівняльними. На другому етапі К.О. Філатова порівняла результати аналізу груп композитів у межах однієї мови. На третьому етапі – результати аналізу композитів у всіх трьох мовах. Аспектами порівняння стали: промінантність (ступінь представленості в композитах) різних базових кольорів; пріоритетність доменів онтологічних сутностей, наділених колірною ознакою; активність базисних пропозиціональних схем, залучених до номінативних процесів на різних кроках концептуальної деривації; метафоричний потенціал онтологічних доменів предметних сутностей, наділених кольором; підстави для символізації різних кольорів.

Здійснений авторкою порівняльний аналіз лінгвокогнітивних засад утворення композитів із кольороназвами в англійській, українській та новогрецькій мовах підтвердив характер кольороназв як семантичної універсалії, проте вирізняв й ідіоетнічні особливості в «колірних» концептуальних картинах світу носіїв цих мов. Відпрацювання процедури лінгвокогнітивного аналізу похідних одиниць із кольороназвою на матеріалі індоєвропейських мов дозволить надалі здійснити такий аналіз і для аналогічних одиниць у мовах інших сімей з метою порівняння отриманих результатів із даними індоєвропейських мов. Уважаємо ці результати важливим теоретичним досягненням дисертантки.

Загальні висновки, як і висновки до кожного розділу, повні, обґрунтовані, логічно впливають зі змісту дисертації.

Автореферат чітко структурований і відповідає змістові дисертації. Основні публікації повністю відбивають зміст дисертації. Положення, що винесені на захист, передають основний зміст роботи, корелюють із загальними висновками і є доведеними. Подану до розгляду дисертацію поціновуємо як індивідуальне авторське дослідження, у якому вдало поєднані лінгвокогнітивістика, дериватологія і типологічний аналіз, про що свідчить наукова новизна та перспективи подальших розвідок.

Високо оцінюючи внесок К.О. Філатової у лінгвокогнітологію, хотілося б зупинитися на деяких дискусійних моментах її дисертації й висловити авторці такі побажання.

1. Варто було б врахувати спеціалізоване значення англійської номінації *greenway* (С. 101) – «безперешкодний, такий, який відбувається без перевірки». В українській мові їй відповідає номінація «*зелений коридор*» (територія аеропорту, відмічена зеленою смугою, на якій діють обмеження ваги багажу й величини грошових сум, дозволених для полегшеного митного контролю).
2. Оцінне позитивне значення прикметник *зелений* (С.140-142, Додаток Б4, с. 311-314) в українській мові має і в таких номінаціях, як *зелений автомобіль, зелений бізнес, зелена економіка, зелена енергетика, зелений зарядний пристрій* – тобто у значенні «екологічно чистий, не забруднений шкідливими речовинами, не шкідливий для людини, який споживає мало енергії».
3. Існує нова номінація поряд із зелена карта (Додаток Б4, с. 313) – *зелена картка* (у футболі), на позначення позитивної оцінки футболіста під час гри, висловлення задоволення тим, що гравець дотримує правил гри.
4. Чому не потрапила у символіні значення кольору номінація *Black Friday* (Додаток А, с. 238-247) і її український відповідник *чорна п'ятниця*?
5. Новий композит з кольороназвою *чорний* в українській мові – *чорноринковий* (щоправда, у словниках іще не зафіксований). Новий український матеріал, стосовний розвитку семантики кольороназв, К.О. Філатова може знайти в колективних працях співробітників відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України: ідеографічному словнику нової лексики «Активні ресурси сучасної української номінації» (Київ, 2013) та у монографії «Вплив

суспільних змін на розвиток української мови» (Київ, 2017; обидві – за ред.Є.А.Карпіловської).

Проте висловлені зауваження та питання не ставлять під сумнів наукову концепцію дослідження, не знецінюють теоретичної та практичної вагомості отриманих результатів і не впливають на загальне позитивне враження від роботи. Вони стосуються переважно дискусійних питань або відкривають перспективи подальших наукових пошуків. На підставі аналізу дисертації К.О. Філатової можемо високо оцінити її як ґрунтовне теоретичне дослідження з загального мовознавства, присвячене актуальній проблемі – встановленню лінгвокогнітивних засад утворення композитів із кольороназвами в англійській, українській та новогрецькій мовах.

Уважаємо, що дисертація «Кольороконцепти в номінативних моделях англійських, українських і новогрецьких композитів: лінгвокогнітивний аспект» є самостійним завершеним дослідженням, яке відповідає п.п. 9, 11, 12, 14 вимог «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 року (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 року та № 1159 від 30.12.2015 року), а її авторка – Філатова Катерина Олександрівна – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство.

Офіційний опонент –
кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник відділу
лексикології, лексикографії та
структурно-математичної лінгвістики
Інституту української мови НАН України

Ю.В. Романюк

